

Шульська Н. М.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Рожило М. А.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Римар Н. Ю.

Білоцерківський національний аграрний університет

«ВІД ЧИТАННЯ ДО СПОГЛЯДАННЯ»: КРЕАТИВНІ ВИДАННЯ СУЧАСНОСТІ

У статті зосереджено увагу на специфіці появи й популяризації в сучасному медійному середовищі візуально-образних креативних видань, зокрема артбуків. Зауважено, що на інформаційному ринку нині дедалі більший акцент роблять на книжковій продукції, яка вирізняється структурною оригінальністю та візуальною унікальністю, адже для сучасного покоління читачів образна парадигма видання превалює над текстоцентричною. Стверджено, що одним із найцікавіших явищ, що ілюструє метаморфозу книги в останні десятиліття, є поява артбуків – унікальної форми для втілення будь-якого нестандартного видавничого задуму. Ці видання за особливістю технік виконання, формою втілення та змістовим наповненням ні на що інше не схожі. Попри великий інтерес до таких творів із боку поціновувачів книги та фахівців у цій галузі, дотепер у науковій сфері відсутнє якісне визначення поняття «артбук», не окреслено етапи розвитку, різновиди, структуру, наклад «книги художника» («візуальної книги», «артистичної книги»), не досліджено її сприйняття масовим читачем, не схарактеризовано особливості видавничого втілення. Це підтверджує актуальність вибраної теми дослідження. Поява видань креативного характеру засвідчила, що основна думка в книзі може бути висловлена не лише за допомогою знаків мови, а й візуальними засобами. При цьому вони є не менш важливими, адже переконливо діють на свідомість реципієнта. Традиційна інформаційно-змістова функція тексту нині дедалі частіше заміщується на образно-естетичний код, до дешифрування якого залучені парадигма символів та почуттів. Серед творчих майстерень та об'єднань, які працюють над створенням артвидань, виокремлено такі: «Аграфка», «VAL» та «Lispropris». Сучасні візуальні проекти, які презентують творчі майстерні, вражають оригінальністю як форми, так і змісту. Вони можуть бути виготовлені на особливому папері, зрізі дерева, цигарках, сосновій корі, поштових листівках і марках. За формою бувають книжки-стільці, книжки-скульптури, книжки-сукні, книжки-капелюхи, книжки-черевики. Креативні книги нині вишивають, випікають із тіста, шують на машинці, випалюють на дереві.

Ключові слова: креативне видання, візуальне книга, артбук, «книга художника», творча майстерня.

Постановка проблеми. Пошук нових засобів популяризації книги активізував появу на ринку незвичних за формою і змістом видань, що поєднують у собі графічний і текстуальний потенціал. Нині дедалі більше уваги акцентовано на книжковій продукції, яка вирізняється структурною оригінальністю та візуальною унікальністю. Український видавничий ринок намагається задовольнити найвибагливіші читацькі та авторські запити, ставить перед видавцем дуже складні завдання, змушуючи його постійно бути готовим до роботи з творами будь-якого виду, жанру,

тематики, способу виконання. Йдеться про такий різновид креативного видання, як артбук, що акумулював у собі літературу й образотворче мистецтво. Це авторська рукотворна книга, видана малим тиражем, найчастіше в єдиному екземплярі. Як для будь-якого видання, для нього важливим залишається гармонія змісту і спосіб його вираження, тобто в широкому розумінні – текст і його оформлення, а також поєднання матеріалів і компонентів. Поява видань креативного характеру засвідчила, що основна думка в книзі може бути висловлена не лише за допомогою знаків

мови, а й візуальними засобами. При цьому вони є не менш важливими, адже переконливо діють на свідомість реципієнта. Традиційна інформаційно-змістова функція тексту нині дедалі частіше заміщується на образно-естетичний код, до дешифрування якого залучаються парадигма символів та почуттів. Виходить своєрідний контекст, у якому процес прочитання, ламаючи звичний канон, перетворюється на осмислення/осягнення. У такому випадку книжка набуває ознак артпродукту. Потенціал артбука як новаторського проєкту письменника та художника значно розширює наявні межі інтерпретації тексту. Як слушно зауважує Л. Дрофань, «митець, інтерпретуючи явний чи прихований зміст тексту, творить власне прочитання – перекодує на свій розсуд запропоновану автором смисловою структуру. І тоді текст уже відходить на маргінеси, а сам процес читання стає процесом зчитування інформації. Зображення, вміщені в книжці, є своєрідним порогом, за яким із залученням уяви і фантазії починається творення нової інформації. Тобто завдяки митцеві відбувається нове читання, а радше – перепрочитання смислової інформації, інтерпретація відомих сюжетів» [3, с. 24]. При цьому художник виконує роль своєрідного інтерпретатора сюжету, що на власний розсуд робить у ньому акценти. Це сприяє активізації читацької спостережливості, залучає реципієнта до невидимої комунікації з автором навіть за умови відсутності тексту як такого.

Нині артбуки здатні реконструювати дух часу, бути постмодерністським артефактом, який вибудовує певний простір для власної реальності, перекреслюючи історичну достовірність на основі побудови нових колізій та сюжетних історій. Вони залучають до комунікації увесь простір доступних мистецтв мов – від пластичних мов до мови музики, жестів, азбуки Морзе, системи Брайля тощо. Ці книги є «фактично самостійним напрямом сучасної творчості, в якому переплітаються різні культурні форми та сфери – побут, аматорство, професійна література, книговидання, образотворче мистецтво, скульптура, інтерактивна інсталяція тощо. Звернення до книжкового формату, навіть якщо це «книга художника», дає змогу творцям вийти за звичні межі авторства та побути одночасно дослідниками, критиками й оповідачами» [11, с. 59]. Як феномен книжкового мистецтва артбук відкриває перед видавцем нові засоби комунікування з потенційним читачем, стає джерелом ідей для оригінальних рекламних ходів і презентацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Характерно, що на початкових етапах появи артбуків головними їх критиками були самі творці – представники різних напрямів візуальних мистецтв. Авторами значної частини публікацій про «книги художника» є переважно художники, куратори та організатори тематичних виставок. Як науковий об'єкт опису артбуки представлено в розвідках закордонних дослідників, рідше вітчизняних. Українські напрацювання у сфері аналізу арткниг репрезентують статті таких дослідників: А. Денисенко [1], Т. Злобіна [4–5], О. Копецька [6], О. Максименко [12] та ін. Як виняток необхідно розглядати кандидатську дисертацію та наукові розвідки Г. Листвак [7–11]. Дослідниця ґрунтовно аналізує термінологічні труднощі, риси книжковості, особливості видавничої культури, проблеми експонування «книги художника» тощо. Проте і ці напрацювання не вичерпують усі потенційні особливості дослідження артбуків, зокрема, поза увагою залишилися їхні сучасні формати. Опис артбука як динамічного явища передбачає також залучення найновішої інформації з каталогів виставок, портфоліо, репортажів, статей та інтерв'ю з художниками. Найбільше інформації про артбуки-новинки в Україні та світі можна знайти на Інтернет-ресурсах.

Постановка завдання. Попри великий інтерес до таких видань із боку поціновувачів книги та фахівців у цій галузі, дотепер у науковій сфері відсутнє якісне визначення поняття «артбук», не окреслено етапи розвитку, різновиди, структуру, наклад «книги художника» («візуальної книги», «артистичної книги»), не досліджено її сприйняття масовим читачем, не схарактеризовано особливості видавничого втілення. Це підтверджує актуальність вибраної теми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Нині візуальні видання зайняли гідне місце на полицях українських книгарень. Це не дивно, адже кожна з них має власну оригінальність, техніку виконання, певний стиль. Видавці шукають межу між «книгою художника» та звичайною книгою, аби не перетворити видання одне на одне. Цей баланс став доволі популярним, адже зацікавити незвичайним компонованням матеріалу в книзі та цікавим оформленням вдається усім, хто цього бажає. Частіше цим займаються творчі майстерні, мистецькі об'єднання. Адже «книга художника» не є традиційною, і звичайна верстка не завжди буде актуальною чи підходитиме до розробки артбука, тому уся відповідальність за проєкти лежить на робітниках творчих майстерень.

Серед творчих майстерень та об'єднань, які працюють над артбуковими виданнями, можна виокремити такі: «Аграфка», «VAL» та «Lisprogris».

10 років тому було відкрито видавництво «Артбук». Діє воно паралельно з артцентром «Я галерея», тому часто виставки реалізуються в книжки. Найперше видавництво працює над проектами, присвяченими абстрактному сучасному мистецтву. Таким, зокрема, є «Проект Енеїда. Візуальна історія легендарної поеми», ідея якого – проаналізувати візуальне оформлення легендарної поеми Івана Котляревського. Книга поділена хронологічно й показує, які аспекти впливали на візуальне оформлення поеми. У видавництві «Артбук» також було створено книгу «Енеїда Базилевича. Історія створення ілюстрацій і макета книги до поеми Івана Котляревського», упорядниками якої стали Павло Гудімов та Діана Клочко.

Сучасне поняття «книжки художника» увібрало розмаїті досягнення попередників і передбачає, окрім книжок, виконаних у класичний спосіб, книжки-об'єкти (навіть єгипетські піраміди, китайські храми, буддійські святині, помережані письменами й ідеограмами, можуть слугувати першоосновою книг-об'єктів, адже містять у собі певну інформацію). Книжка втрачає традиційну форму й може обійтися без друку, паперу й взагалі без тексту [3]. Сучасні артбуки, які презентують творчі майстерні, вражають своєю оригінальністю як форми, так і змісту. Вони можуть бути виготовлені на особливому папері, зрізі дерева, цигарках, сосновій корі, пожовклому листі, поштових листівках і марках. За формою бувають книжки-стільці, книжки-скульптури, книжки-сукні, книжки-капелюхи, книжки-черевики. Цей перелік є безкінечним, адже такою є фантазія їхніх творців. Часом, власне, до книжки в традиційному розумінні артбуки подібні в останню чергу. Форма, матеріал, процес виготовлення (жодного макетування на комп'ютері!), техніка подачі – усе відрізняється від звичного стандарту. Книжки вишивають, випікають із тіста, шиють на машинці, випалюють на дереві – усе це свідчить про те, що еволюція книги завертає назад, до папірусів, рукописних сувоїв та глиняних табличок. Скажімо, аналізуючи представлені об'єкти в проекті «Книжковий обід», організованому в київському Центрі сучасного мистецтва в лютому 2008 року, Т. Злобіна виділяє кілька напрямів стильових і тематичних пошуків, у межах яких відбувається артбук як жанр. Дослідниця позначає їх як «артефакт», «дослідження», «щоденник», «розповідь» та «гра» [5]. До категорії «артефакт» науко-

виця зараховує унікальні й оригінальні авторські об'єкти, наприклад, «Монумент на честь А4» Артура Белозьорова, який має стосунок до книги хіба зверненням до її звичного матеріалу виготовлення. Фактично, це своєрідна скульптура – зі шматка цілої колоди бензопилою витято прямокутник, що формою й розміром нагадує стандартний аркуш паперу. Отже, це ніби «доісторичний» А4, міцний і монументальний, адже папір виготовляють із деревини.

Видавничі творіння «Довгий погляд» та «URBAN NOMAD» Оксани Брюховецької виготовлені вручну й більше подібні на книжки, принаймні, тримаються в межах їхньої архетипної форми – збірки скріплених аркушів. Авторські фото оформлено дешевим і пожмаканим папером, який підкреслює сюжетну лінію – процеси пам'яті й відновлення колись баченого в першому випадку й безперервну прогулянку містом у другому. «URBAN NOMAD» – збірка фото старих будинків у київських дворах, яка не має кінця і початку, як і безперервне кружляння містом. Обкладинкою (репрезентабельного «фасаду» книги) слугує сумка – невід'ємний атрибут прогулянок і водночас натяк на привласнення побачених образів [5]. Як приклад, можна розглянути «Порожню книгу» Анни Звягінцевої. Мисткиня демонструє своєрідну «обманку», адже звичайна шкіряна книга з проставленими номерами сторінок виявляється чистою. Це намагання апелювати до свободи читача, а також інтерпретувати представлений артефакт. Мовчанка в такому випадку свідчить не про порожнечу, а, навпаки, про надмірну наповненість думками, в які реципієнт має вкласти власний зміст. Категорію «щоденник» формують артбуки «Моя мрія», «Дім для Є» і «Дім для Ж» Івана Мельничука. У них автор розповідає про свій стиль життя, роботу, замовників і їхні проблеми. Художній стрій книжок вказує, що автор – архітектор. Виготовлені за допомогою друку на плівці і пластику, вони мають чітку графічну форму, в якій поєднано короткі змістовні есе і такі ж суворі малюнки – нічого зайвого [5]. Дещо складнішу структуру має набір листівок «2». Фото Катерини Свіргуненко із Західної Європи поєднано з відповідями Алевтини Кахідзе з питальника, який зобов'язав заповнити лауреати програми резиденцій. Тексти А. Кахідзе показують відмінність між «ними» та «нами». Отже, набір карток зі, здавалось би, абстрактними картинками та текстами перетворюється на насичену приватну оповідь [5]. Часто, прагнучи повніше розкрити реальність, митці вдаються до «не своїх»

засобів, а саме – літературного слова. Такий підхід демонструють артбуки категорії «розповідь» – «Ніколи не бачені звірі» Івана Базака та «Ждановка» Алевтини Кахідзе, «Найпорнографічніша книга у світі» Анатолія Белова.

Експериментуючи зі змістом, художники вдаються і до досліджень у повному розумінні цього слова. Як приклад, можна розглядати книгу Інґела Йохансона, Володимира Кузнєцова та Інґи Цімпріх «Східна Європа після фінансування. Культура стає гоббі», що репрезентує погляди ключових українських функціонерів сучасного мистецтва щодо фінансового й соціального підґрунтя творчості, про яке прямо говорити не прийнято. Об'єкти в категорії «гра» використовують теми, форми та формати масової культури. Наприклад, «Покет-бук», «Реферат про Пітера Брейгеля», «Діплом+ZAGRANPASPORT» Стаса Волязловського виконані в характерній для нього манері «шансон-арту». Експериментальний характер мають роботи Ярослави-Марії Хоменко. Авторка представляє на розсуд читачів журнал із поліетилєну для читання у ванній (проект «Мийся»), вводить у книгу несподівану сюжетну лінію – розмову родини, записану на клейких папірцях («The Sticker Book»), додає коментарі до малюнків зі старої німецькомовної книжки (проект «Колюня»). Часто митці надають форми книги зовсім несподіваним об'єктам. Наприклад, Владислав Голдаковський пропонує надрукований дитячий вірш у стилі етикетки рідкого мила (проект «Barto Резиновая Зина»). Сам автор так пояснює свій задум: «Людина народжується і одразу ж стає причиною створення мільярду різних предметів... кожний, навіть найзвичайнісінький предмет, з яким я живу, – це вираження мого маленького споживачього я» [4]. У такий спосіб митець намагається привернути увагу до банальних повсякденних речей, яким дуже часто у звичайному житті не надають значення (різних пляшечок у ванній він нарахував більше, ніж книжок про художників у своїй бібліотеці), знайти оптимальну форму художнього вислову.

У доробку об'єднання «VAL» кілька артбуків: «Коліскові» (дитяча арткнига, яка складається із трьох подушок з віршиками), «Махновірші» («Проект артбуку, що базується на поєднанні традицій народної орнаментики та революційної графоманської ширості. Зрештою, це своєрідний зразок рушників-транспарантів, рефлексії з приводу провідної ролі українського етносу в махновському русі»), «Простір» (інтерактивний конструктор із 27 елементів, який трансформується

в книгу), «Ярославів скарб» (книга зі скляними сторінками), «Ведмідь і черв'як» (мистецький об'єкт для дитячих ігор), три «Валізи вражень» (шовкодруківне слайд-шоу, що дає змогу випустити наклад, а також сприймати кожен «знімок» як неперевершений графічний естамп).

Мистецьке об'єднання «Ковчег» є автором серії візуальних креативних видань про українське традиційне мистецтво. Першовитоками функціонування цієї творчої платформи стали праці книжкової ілюстраторки й художниці Юлії Табенської. Її книги ручної роботи вражають різноманітністю використання матеріалів і фактур – шкіри, дерева, прозорої плівки, крафтового паперу. Унікальним виданням «Ковчегу» є артбук «Скриня. Речі Сили» (видавництво «Старого Лева», 2016 р.), автори якого – Ярина Винницька, Юлія Табенська, Дмитро Осипов. Це своєрідна книга-скриня, що збрала традиційні речі з побуту наших прабабусь: національні ужиткові костюми, прикраси, обереги, вишивки, які характеризують різні регіони України. Особливість видання у використанні спеціальних ефектів: витинанки, тиснення золотом, ефекту об'ємності. Зазначені автори підготували ще одне ексклюзивне видання – артбук «Наречена» (видавництво «Terra Incognita», 2017 р.). У ньому зібрано найкращі весільні костюми з майже всіх регіонів України. Проект створено на основі колекцій Національного музею Івана Гончара та етногалерей, а також приватних колекцій відомих українських збирачів старовини. Кілька років тому в рамках премії «Найкраща книжка Форуму» артбук «Наречена» було нагороджено Спеціальною відзнакою львівського журі.

Окремим тематико-типологічним різновидом артбуків є група видань, які ми іменуємо дефініцією «чудернацькі артбуки», оскільки вони репрезентують видання не в традиційному кодексовому форматі, а в книзі нестандартного вияву. Взірцем таких видань є артбук-«зброя» Олега Грищенка «Махновірші». Автор-художник досліджує персоналію Нестора Махна та його веселителю відомі авантюри у вигляді книги. Однак Олег подає дух махновської боротьби з погляду його русійної сили – народу, ролі в ній саме українського етносу. Так, спочатку була спроба створити книгу традиційною форми, з якої в міру гортання сторінок поставали досить жорстокі образи-гримаси армійської нечисті. Малюнки в техніці сухої голки такі ж сухі й гострі, як буденність війни. Вони накладаються на думку про народ як про ядро цього повстання, сили, яка була часом приспана, аж от піддалася на провокацію однієї людини. Перехід до наступної форми книги,

як розповідає Олег, витікав із суто хлопчачого бажання погратися в зброю. Тема Махна виринає знову, потребує виходу в простір, агресивнішої атаки на рецептори сприйняття книжкових консерваторів. Так з'являються «Махновірші». Це не книга-наратив, а, скоріше, авторське відтворення емоційного наповнення тих текстів. Вони легкі, чіткі у візуальному плані, а сама книга, окрім виставкового експонування, може бути зручною у використанні. Адже трансформація книги та можливість її мобільного транспортування – не зайві якості в похідних умовах. Це артбук, що базується на поєднанні традицій народної орнаментики та революційної графоманської ширості. Зрештою, це своєрідний зразок рушників – транспарантів, рефлексії з приводу провідної ролі українського етносу в махновському русі [2]. Ця книга-зброя особлива ще тим, що малюнки вибиті на справжньому полотні. Такі проекти свідчать, що немає чітких критеріїв, якою мірою тому чи іншому об'єкту притаманні риси книжковості або чи загалом він належить до «книг художника». Однак знахідки художників та аналіз конкретних об'єктів свідчать про вагомий внесок артбуків у розвиток сучасної творчості, що дає змогу розглядати їх як самостійний та цікавий жанр, що поєднує в собі різні культурні форми та сфери – аматорство, професійну літературу, книговидання, образотворче мистецтво, скульптуру, інсталяцію та ін.

Висновки і пропозиції. Отже, коли говорять про перспективи розвитку креативних візуальних видань, зокрема артбуків, на українському видавничому ринку, варто виходити з того, що ці книги – не лише джерело знань, а передовсім художній об'єкт. Здатність артбуків бути втіленими як видавничий продукт має низку проблем, пов'язаних із технологією виготовлення та експлуатації, їх описом та каталогізацією, номінуванням та окресленням меж майбутніх проєктів, видавничого опрацювання. Необхідно враховувати, що робота редактора суттєво модифікується, адже ознаки візуальної книги не завжди піддаються традиційному редакційному аналізу. Тому до кожного артбукового видання слід підбирати індивідуальну методику опрацювання. Важливими для втілення мистецького задуму артбука є тісна співпраця із самим автором та залучення до роботи спеціального мистецтвознавця-консультанта. Багато фахівців мистецтвознавства переконані, що для розвитку артвидань у книжковому світі в Україні потрібне оптимальне середовище їх поціновувачів. Із цього приводу самі творці «книг художника» зауважують, що перспектива артбуків як різновиду візуальних книг така ж, як і перспектива творів малярства, графіки, скульптури та інших творів мистецтва – потрібне середовище, не лише тих, хто цінуватиме, а й критиків та фахівців. Коли буде критична маса якісних творів і підготовлена аудиторія для їх сприйняття, тоді ринкові закони самі усе відрегулюють.

Список літератури:

1. Денисенко А. Чи перспективно видавати артбуки? URL: <http://www.chytomo.com/typ/knyhy/chy-perspektyvnovydavaty-artbuku.html>.
2. Дифракція тексту : [виставка мистецьких творів]. Львів, 1998. 40 с.
3. Дрофань Л. Книга художника у просторі минуле / майбутнє. *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини*. 2010. Вип. 7. С. 23–38.
4. Злобіна Т. Графіка на дотик. *Образотворче мистецтво*. 2008. № 4 (68). С. 98–99.
5. Злобіна Т. У кожную руку по артбуку. *ЛітАкцент*. URL: <http://litakcent.com/2010/05/14/u-kozhnuru-rukupro-artbuku>.
6. Копецька О. Артбук як різновид нішевих видань. *Наукові дослідження українського медійного контенту: соціальний вимір* : науковий журнал / голов. ред. В. В. Різун. Київ: Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. № 1. 2014. С. 80–85.
7. Листвак Г. «Книга художника»: несподівані аспекти книжковості. *Коло* : книгознавчий часопис. 2013. № 3. С. 24–31.
8. Листвак Г. «Книга художника»: проблеми видавничого втілення : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікації. Київ, 2013. 20 с.
9. Листвак Г. Б. Риси «книги художника» в сучасних українських виданнях. *Актуальні проблеми книжкової справи*. 2011. № 4 (56). С. 39–44.
10. Листвак Г. Книжка, якою я б могла пишатися, все ж таки ще попереду. URL: <http://www.chytomo.com/rozdil/personazh/yuliya-polischuk-knyzhka-yakoyu-yamohla-b-spravdi-pyshatysyavse-zh-taky-shepereredu.html>.
11. Листвак Г. Парадокси видавничої культури «книг художника». *Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи*. 2012. № 1. С. 59–62.
12. Максименко О. Книга вільної поведінки. URL: <http://tyzhden.ua/Culture/40222>.

**Shulska N. M., Rozhilo M. A., Rymar N. Yu. “FROM READING TO CONSIDERATION”:
CREATIVE PUBLIC EDITIONS**

The article focuses on the specifics of the emergence and popularization in the modern media environment of visual and imaginative creative publications, including artbooks. It is noted that in the information market today more and more emphasis is placed on book products, which are characterized by structural originality and visual uniqueness, because for the current generation of readers the figurative paradigm of the publication prevails over the text-centric. It is argued that one of the most interesting phenomena illustrating the book's metamorphosis in recent decades is the emergence of artbooks – a unique form for the implementation of any non-standard publishing idea, which in terms of execution techniques, form of embodiment and content are unlike anything else. Despite the great interest in such publications by book connoisseurs and specialists in this field, there is still no qualitative definition of the term “artbook” in the scientific field, the stages of development, varieties, structure, circulation of “artist's book” (“visual book”, “artistic book”), its perception by the mass reader has not been studied, the peculiarities of the publishing embodiment have not been characterized. This confirms the relevance of the chosen research topic. The emergence of creative publications has shown that the main idea in the book can be expressed not only through language signs, but also by visual means. At the same time, they are no less important, because they have a convincing effect on the consciousness of the recipient. Today, the traditional informational and semantic function of the text is increasingly being replaced by the figurative and aesthetic code, which is deciphered by the paradigm of symbols and feelings. Among the creative workshops and associations working on artbook editions, the following are singled out: “Agrafka”, “VAL” and “Lisproris”. Modern visual editions, which present creative workshops, impress with their originality in both form and content. They can be made on special paper, cut wood, cigarettes, pine bark, yellowed leaves, postcards and stamps. In form there are books-chairs, books-sculptures, books-dresses, books-hats, books-shoes. Today, creative books are embroidered, baked from dough, sewn on a typewriter, and burned on wood.

Key words: *creative edition, visual book, artbook, “artist's book”, creative workshop.*